

TARBENA

La vall i poble de l'interior de la Marina valenciana, 10 k. al Nord de Callosa.

PRON.: *tàrbena* (enqs. de 1963), a tots els pobles⁵ de la rodalia, i a la de Tàrbena mateix (XXIV, 169-177). Gentilici: *tarbener* (BDLC x, 173) on es recullen també notícies sobre els records de la repoblació de Tàrbena per mallorquins després de l'expulsió dels moriscos.

MENCIONS ANT. SSiv., 396-7, diu que a l'acta de vassallatge que Alazrac féu a l'infant Anfós, fill de Jaume I el 16-iv-1244 figura el castell de Tàrbena. Heus aquí, però, les que ens consten bé: 1258: *Tarbana* (Huici II, 201), no sé si idèntic al doc. d'aquest any on situen en el seu terme l'alqueria d'Algar (Mtz. Fdo., *Doc. Val. ACA* I, n.º 711); 1259 (ib. I, 210, que he citat s. v. *Mataró*); 1264: id. (id., 551) (citat s. v. *Callosa*); 1268: *Tarbana* (A.C.A., reg. 15, fº 105); 1269: id. (ib. I, 936, citat s. v. *Carrícola*); 1273: *Tarbana* (A.C.A., reg. 19, fº 14); 1273: *Tarbana* (Soldevila, *Pere el Gran* III, p. 361); 1275: id. (ib. I, 1868, cit. s. v. *Tagamanent*); 1300, se li atorga fur de València (EEMCA III, 272); 1322: *Tarbena* (A.C.A., reg. 222, fº 108); 1325: id. (reg. 227, fº 154). *C. a l'a.* 1400: id. (reg. 2316, fº 72); 1440: les afrontacions de Callosa eren «terre vallis de *Tarbena*, te. et, locorum de *Albat* et *Vellaguarda* --- *La Nucia*, te. et loci de *Altea*, qui est in te. de *Calp*» (Salvà, *Callosa* I, 28).

Sobre el pacte de 1244 amb Alazrac, dona detalls³⁰ Chabàs (*El Arch.* IV, 280-1): el poble de Tàrbena només hi és al·ludit, sense el nom; 1276: circular al batlle de Tàrbena (ib. IV, 311); 1322, en trad. moderna cast., s'encomana el castell de «*Tàrbena y sus alquerias*» (*El Arch.* IV, 319). El *Coll de Rates* era una part conspícua de la zona, que començava des del terme de Tàrbena, per les selvoses muntanyes cap a l'Est, en direcció a *Guadalest*: extensió densament poblada de moriscos, dels quals publicà àmplia i crítica documentació Mateu i Llopis, corresponent als anys 1400-1406,⁴⁰ en la *Misc. Fabra*, 200 i ss.: *Tàrbena* hi és al·ludit (p. 214, n. 1 i 2), no anomenat, en canvi sí que hi figura un gentilici àrab *tarbaní* aplicada a 3 moriscos de Finestrat (p. 237, n.º 12, 13 i 140).

Resumint les formes del nom en tots aquests documents: la forma *Tarbana* és dels docs. més antics i més acurats, aa. 1258, 1268, dos de 1273 i el gentilici *Tarbaní* de c. 1400. La forma moderna amb *e*, *Tàrbena*, assegurada només des de 1322, 1400 i 1445; les restants (incloent-n'hi moltes del S. XIII, potser també⁵⁰ el de 1276) són en regesta o modernitzades.

La població de Tàrbena fou i restà fortament morisca, encara que SSiv. diu que degué haver-hi algun cristià però amb església només en el castell, i aprofitant una mesquita, no s'hi féu l'església fins a 1720.⁵⁵

En efecte, en els censos dels Ss. XVI-XVII hi consten només moriscos: 27 cases el 1563, 18 el 1572 (Lapeyre, 44), després els moriscos augmenten a 64 el 1602, i amb un violent salt cap amunt hi registra 400 moriscos en el cens de 1609 p. p. Reglà (p. 119), amb senyo-

ria de l'Abat de Valldigna. És que s'hi devien concentrar tots els de la zona del Coll de Rates, preparant-se per a la resistència final; vençuts en sagnant batalla, de la qual es fan eco Cavanilles (II, 233), i Escolano.

Expulsats impiadosament els pobres. Recorrent aquella vall, em semblava oír a aquelles penyes el tornaveu d'aquells malaurats: com «Tàrbena mia: / quan torneré? / mai no podria / oblidar té». M'ho deia el tornaveu? O potser la veu d'un altre exiliat? Car amb el valuós educador tarbener, Vicent Perles i Moncho, es repetí la història: els franquistes el condemnaren a morir ényorat i necessitat, en un llogaret de la costa de Dénia, on jo (que ja abans li escrivia), vaig visitar-lo el 1963, per recollir de la seva memòria la toponímia menor de Tàrbena, i rebre-hi recomanació a alguns vells de Tàrbena, que aquella setmana em guïaren i donaren noms d'aquelles muntanyes.

Ja ho havia fet Mn. AMAlcover, que hi féu una activa estada de quatre dies el 1918, recollint tradicions i detalls dialectològics, que a ell l'interessaven singularment, pel fet d'haver estat repoblat de mallorquins, quan l'expulsió l'havia deixat erm (fora de silvestres i dissimulats muntanyencs). Recollim alguns detalls del que ell explicà, en el BDLC (x, 173-176): registra, a l'Abadia, 32 cognoms, en els quals n'hi havia 25 ben mallorquins, com *Estarich*, *Cifra*, *Mascaró*, *Rosselló*, *Vaquer* i altres 20 dels quals veg. la llista. S'hi conservava llavors l'ús exclusiu dels articles *es, sa, ses* (pron. *as kami* etc., *ses kázes*); l'«article personal» *En*, pronunciat amb *a*: «*An Pere* diu que ---», i la *g* davant *e* sonava tan palatal, però fricativa, com a Mallorca: *konegem*. A la Vall de *Gallinera*, on ho repetí dies després (p. 18) trobà també algun cognom i trets mallorquins, però més evanescents (ja només els vells usaven l'art. *es, sa*).

L'ETIM. que és la raó i essència d'aquest llibre presenta en el nom de Tàrbena, un gran i interessant problema. És clar que és pre-romà, com diu també *AICM* però com que es limita a donar com prova una vaguísima coincidència amb el nom cat. *Ódena* i l'arag. *Burbaguena*, és com si no hagués dit res. Hi ha un punt ferm, no és de formació romànica ni aràbiga: descartat això, ja per la terminació i per l'estructura proparoxítona, car així no pot ser d'una arrel amb *ʃ* o *t* inicial, ni es pot pensar en una *ta-* preformativa, car a penes existeix una arrel *rbn* (són mots manllevats) i amb *ta-* i *-na* no dona cap estructura aràbiga.

També tot l'ambient i aura del lloc orienta cap a un origen amplemment ibèric; fem memòria allí prop de noms d'origen ibero-basc tan ben establerts com *Aialt*, *Isber*, *Xaló*, *Lliber*, *Lorxa*, *Orxeta*... Visitant els llocs era impressionant el caràcter rocós, fragós, d'aquesta vall, la més reclosa i arrodonida de l'interior de la Marina: al Nord les *Penes Roges*; a ponent la gran extensió de selves encinglerades del *Coll de Rates*; i, sobretot, colpadora la grandiositat gegantesca de la *Penya de Tàrbena*, pel costat de llevant.

Aquí ha d'entrar-hi el nom ibèric de la penya o pedra, demostrada per dos bons especialistes, a base de